

RAPINA У РИМСКОМ ПРАВУ

Abstract: The basic idea in this labor is contemplation of Roman law as one of the great and distinctive accomplishments of human civilization. I have tried, in the first place, to demonstrate the importance of studying the mutual impact that Roman private and Roman public law have on each other and that is impossible to study the Roman public and the Roman private law separately one from another. Observing the evolutionary development of the law through certain periods of development of the Roman state, there is noticeable tendency of separation of private and public law. The author begins with the division of the Justinian legislation on *delicta publica* and *delicta privata*. Furthermore, attention is drawn to *delicta publica (crimina)* - those behaviors that are directed against public order. Moreover, we study more detailed one of the prohibited human behavior – *rapina*, one form of *furtum* executed by force (*vis*). It got his own definition by Praetorian edict and this definition, with some changes, maintained its essence to this day. Emphasizing the impact of Roman law on contemporary law, this is not observed strictly from a historical point of view. There is a deeper issue at stake. It is important and also one of the goals in this labor to point out many similarities that rapina has with banditry in positive law. In conclusion, this paper will discuss some of the ways in which Roman law still occurs in contemporary Serbian law with the necessary modifications characteristic for this domain, time and present occasions.

Key words: *rapina, Roman law*

Увод

У романистичкој науци далеко већа пажња усмерена је на проучавање и тумачење римског приватног права, док је неправедно запостављено римско јавно право (посебно кривични поступак). Мора се истаћи да се значај римског права не огледа само у изградњи приватног права, чијим изворима обилује романистичка наука и на шта се ставља посебан акценат последњих осамсто година, већ се његов значај огледа и у изградњи јавног права, о коме се не говори много, чиме се без основа занемарује значај римског јавног права.¹

Кроз овај рад, конкретно кроз деликт *rapina* биће приказана узајамна повезаност јавног и приватног права кроз периоде развоја римске државе. Такође, у раду ће се детаљно анализирати деликт *rapina*, и то кроз сва три

¹) Види: Игњатовић, М. – О утицају појединих правила римског јавног права на савремено право, *Social change in the global world*, Штип, 2014, стр. 357.

периода у развоју римског права, при чему ће се следити чувена подела деликата на *delicta privata* и *delicta publica*. На крају рада, на основу добијених закључака из римског права, овај деликт ће се посматрати и са аспекта савременог права, прецизније српског кривичног законодавства да би се утврдило да ли је римско право и у коликој мери утицало на формирање овог кривичног дела у савременом праву.

1. *Ius Romanum publicum*

Римско право је несумњиво један од најразвијенијих светских правних система са импресивним богатством идеја и правних института. При том, мора се имати у виду да римско право обухвата дуг период од чак тринаест векова, односно период од „Ромула до Јустинијана“ (VIII век п.н.е. – VI век н.е.).² У изобиљу правних норми и института, уочавамо такву међусобну повезаност, да се намеће закључак да је готово немогуће изучавати римско јавно одвојено од римског приватног права. У прилог томе, говори и чињеница да све до доношења *Lex duodecim tabularum*, па и у њему, одредбе приватног права нису биле јасно разграничене од одредаба јавног права. За изучавање римског приватног права било је нужно знати римско јавно право, јер нам оно показује у неку руку нервни систем римског друштвеног организма у чијем приватном праву ми видимо јако развијену правну свест Римљана.³

Посматрајући еволутивни развој права, кроз одређене периоде развоја римске државе, јасно се уочава тенденција сепарације приватног од јавног права. Имајући у виду да су у периоду краљевства закони тек компилације сабраних обичајних и правних норми, не може се порећи напредак римског права. Већ доношењем *Lex duodecim tabularum* одредбе јавног и приватног права почињу да се одвајају и то под утицајем фактора који су предмет нормирања јавног права. У периоду Републике, римски правници који су попунили правне празнине створили су основу за рецепцију римског права и његових института од стране правних система других држава и народа.⁴ Развој римског приватног и јавног права се даље може пратити кроз мишљења угледних правника, одлуке сената и царске одлуке из каснијег доба римске државе; Гајеве Институције и Јустинијанову Кодификацију, као врхунац развоја римског права.

Са данашњег становишта, међусобна повезаност римског јавног и римског приватног права је неспорна, а у корелацији мора бити и њихово

²) Опширније: Апасијев Д. – *Iudicia publica* Римското кривично процесно право (Со посебен осврт на правосудниот систем во времето на Републиката), Скопље, 2014, стр 6.

³) Детаљније: Миљосављевић, Ж. – Римско јавно право, Београд, 1898, стр. III.

⁴) О томе: Новкиришка, М. – За римското публично право, Римско и савремено публично право, Софија, 2013, стр. 29.

изучавање, јер приватно право код сваког народа дугује јавно-правној државној организацији не само за свој формални постанак, већ и за свој спољни ауторитет и примену у практичном животу.

2. *Rapina* као деликт римског права

2.1. *Lex duodecim tabularum*⁵

Иако *Lex duodecim tabularum* не дефинише деликт *rapina* као посебно противправно дело, већ говори само о деликту *furtum*, на основу саме детаљне дефиниције дела *furtum* можемо уочити да се сегменти деликта *rapina* могу наслутити и у самом законнику. Тако у глави VIII овог Закона *furtum* се дефинише као:

11. *Ако неко краде ноћу и буде убијен, са правом је убијен.*
12. *По дану...ако се оружјем брани, нека виче.*
13. *Остале лопове ухваћене на делу, ако су слободни, наредили су децемвири да се избатинају и досуде оном кога су покрали; а ако су робови, да се избатинају и баце са Тарпејске стене. Међутим, за малолетнике су предвидели да буду батинани по преторовој одлуци и да накнаде штету.⁶*
14. *По закону, на троструки износ је кажњаван онај код кога је нађена украдена ствар (*furtum conceptum*) и онај који је украдену ствар подметнуо (*furtum oblatum*). Претраживањем помоћу чиније и конца називали су стари поступак када је неко одлазио у туђу кућу да тражи украдено, опасан концем и држећи пред очима чинију због присутне домаћице и девојака.*
15. *Ако подигне тужбу против лопова који није ухваћен на делу... нека буде осуђен на двоструки износ.*
16. *Lex duodecim tabularum забранио је одржај украдених ствари.*
17. *Наши преци овако сматрају и тако у законима стојаше, лопова осудити на двоструки, а зеленаша на четвороструки износ. Дванаест таблица су забрањивале да се узима већи интерес од једне дванаестине (месечно).⁷*

⁵ *Lex duodecim tabularum*, донет у Риму 451-450. п.н.е., израђен на дванаест таблица (најпре десет, а затим још две) и настао као резултат борбе патриција и плебејаца.

⁶ У глави VIII, параграф 13 *Lex duodecim tabularum* примећује се сличност са позитивним кривичним правом РС, где су за малолетне учиниоце кривичних дела такође предвиђене блаже казне.

⁷ Види: Николић Д., Ђорђевић А.- Законски текстови старог и средњег века, Ниш, 2002, стр. 81.

Кроз анализирање главе VIII, параграфа 11-17 *Lex duodecim tabularum*, може се закључити да већ овде постоје назнаке појављивања кривичног дела *rapina*, нарочито у погледу санкција за теже облике извршења дела *furtum*, уз примену силе. Тако, у параграфу 17, у делу о зеленашима, примећујемо санкцију која гласи на четвороструки износ украдене ствари, што је еквивалентно санкцији која ће се касније захтевати тужбом *actio vi bonorum raptorum*. Разлог налазимо у томе што је заједнички именован деликт *rapina* и зеленаштва употреба силе. У доба Римљана, као и данас, један од начина прикупљања камате од стране зеленаша јесте употреба силе, што *Lex duodecim tabularum* управо из тог разлога строже санкционише.

Данас се може наићи на бројне критике овог Закона, али оно што је неспорно је да се и данас већина правних теоретичара, приликом објашњења основних правних принципа, позива на овај Закон.⁸

2.2. Улога претора у креирању противправног дела *rapina* (доба Републике)

Један од облика деликта *furtum* извршен уз примену силе (*vis*) био је дефинисан као *rapina* (разбојништво). Овај деликт уведен је едиктом претора Теренција Лукула као резултат појаве оружаних банди на целој територији Италије и као последица грађанских војних немира након смрти Суле.⁹ Пре доношења едикта 77. године п.н.е., користила се тужба *actio furti*, којом се није правила разлика између тога да ли је крађа извршена уз употребу силе или не. Међутим, због нарочите активности наоружаних банди, било је неопходно да се деликт *rapina* издвоји као посебан, тужбом *actio vi bonorum raptorum*.

Чак и Гај у својим Институцијама се осврће на време установљавања овог деликта, речима: „...Међутим, претор је увео и посебну тужбу која се назива *actio vi bonorum raptorum* (тужба за оштећене ствари) и њоме се захтева четворострука вредност у року од годину дана, а после годину дана једнострука...“.

Захваљујући делатности претора, за лопове који примењују силу предвиђена је тежа санкција, а оштећенима је омогућено коришћење нове тужбе, *actio vi bonorum raptorum*.

⁸⁾ Игњатовић, М. *op.cit.*, стр. 361.

⁹⁾ *Ibid*, стр. 434.

2.3. *Rapina* у класичном праву

У Гајевим Институцијама *rapina* се дефинише на следећи начин:

*„Qui res alienas rapit, tenetur etiam furti. Quis enim magis alienam rem invito domino contrectat quam qui vi rapit? Itaque recte dictum est eum inprobum furem esse. Sed propriam actionem eius delicti nomine praetor introduxit, quae appellatur vi bonorum raptorum, et est intra annum quadrupli, post annum simpli. Quae actio utilis est, etsi quis unam rem, licet minimam, rapuerit“.*¹⁰

2.3.1. Суштински елементи

У дефиницији коју даје Гај, уочава се да деликт *rapina*, првенствено, по својим суштинским елементима, има доста сличности са деликтом *furtum*. Да је основ деликта *rapina* у деликту *furtum* видимо и у Улпијановим речима које се односе на тужбу *actio vi bonorum raptorum*: „Уопште, треба да се нагласи да, како постоји тужба за крађу извршену притајно, моћи ће да се користи и ова посебна тужба“¹¹.

Да би дело могло да се квалификује као разбојништво, крађа мора бити извршена насилно и нечасно. На основу текстова који описују деликт *rapina* укључујући и Гајеве Институције, јасно се може закључити да интензитет примењене силе није од важности за извршење кривичног дела, већ је довољна и најмања примена силе према оштећеном.

Уколико лице које узима ствар од другог и притом делује савесно, није било одговорно. Ово правило је изгледа ослобађало она лица која су насилно узимала ствари на којима су имала одређена права.¹² Међутим, у време Марка Аурелија важило је правило да се ствари које су савесно одузете, али на насилан начин, морају запленили; док се у периоду Царства овакво одузимање санкционисало враћањем заплењеног добра и његове тржишне вредности.¹³ Разлог томе је био тај што је законодавац желео да спречи да лопови буду ослобађени кривице због позивања на ово правило.

¹⁰⁾ Gai, Instit, 3, 209: Одговараће такође за деликт крађе и онај који отме туђу ствар. Зар неко више против воље власника присваја туђу ствар од онога који чини разбојништво? Њега правилно називају срамним лоповом. Међутим, претор је увео и посебну тужбу која се назива *actio vi bonorum raptorum* (тужба за отете ствари) и њоме се захтева четворостука вредност у року од годину дана, а после годину дана једностука. Ова тужба се може подићи и када неко отме само једну ствар, макар и безначајне вредности.

¹¹⁾ Ulpian, Edict, књига 56 (D.47.8.2.23.).

¹²⁾ О томе: Борковски Е. - Плесис П. – Учебник по римско право – Скопље, 2009, стр. 338.

¹³⁾ *Ibid*, стр. 338.

2.3.2. Правна средства

Оштећеном је била на располагању посебна тужба *actio vi bonorum raptorum*. Тужба је била доступна чак и наследнику жртве, али не против наследника учиниоца дела.¹⁴

Уколико је тужба била поднета у року од годину дана, оштећени је добијао одштету која је гласила на четвороструки износ украдене ствари. Тужба је имала двојаку функцију- првенствено се њоме обезбеђивао повраћај украдене ствари, а потом и казна у трострукој вредности одузетог добра.

Уколико је тужба *actio vi bonorum raptorum* била поднета по истеку рока од годину дана, оштећеном би могла да буде враћена само основна вредност украдене ствари. Висина одштете се одређивала према тржишној вредности ствари, а не према афективној вредности коју је та ствар имала за оштећеног (*pretium affectionis*).

Лице које би било осуђено као „срамни лопов“,¹⁵ сматрало би се нечасним (*ignominia ex damnatione*).¹⁶

2.4. *Rapina* у Јустинијановом законодавству

У посткласичном периоду, није дошло до значајнијих измена у дефинисању деликта *rapina*, тако Јустинијан у својој Кодификацији деликт *rapina* одређује као:

*„Qui res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti (quis enim magis alienam rem invito domino contrectat, quam qui vi rapit? Ideoque recte dictum est eum inprobum furem esse): Sed tamen propriam actionem eius delicti nomine praetor introduxit, quae appellatur vi bonorum raptorum, et est intra annum quadrupli, post annum simpli. Quae actio utilis est, etiamsi quis unam rem, licet minimam, rapuerit. Quadruplum autem non totum poena est et extra poenam rei persecutio, sicut in actione furti manifesti diximus: sed in quadruplo inest et rei persecutio, ut poena tripli sit, sive comprehendatur raptor in ipso delicto sive non. Ridiculum est enim levioris esse condicionis eum qui vi rapit, quam qui clam amovet”.*¹⁷

Јустинијан, као и Гај посвећује пажњу деликту *rapina* јер се сматра да је највећа повреда туђе ствари онда када је она силом отета. Истиче се да се тужбаом *actio vi bonorum raptorum* може служити свако, коме је макар и најмања ствар отета. У Јустинијановим Институцијама подсећа

¹⁴ *Ibid*, стр. 338.

¹⁵ Gai, Instit. 3, 209.

¹⁶ Опширније: Gai, Instit. 4, 182.

¹⁷ Бакотић, Л. - Јустинијанове институције, 4. II, Београд, 1912, стр.251.

се да, четворостука вредност која се овом тужбом захтева, није у целости у сврху казне, већ има за циљ и повраћај украдене ствари, без обзира на то да ли је отимач био ухваћен у деликту или не. Разлог за постојање посебне тужбе за насилну крађу објашњава се чињеницом да положај онога који краде уз примену силе не може бити једнак положају лопова који краде кришом.

Даље, у Институцијама даје се шире објашњење о лицима која се могу користити тужбом *actio vi bonorum raptorum*. За коришћење тужбе није било неопходно да се украдено добро налази у имовини тужитеља, већ само у његовој државини по основу зајма, залоге или оставе.

Иако су дефиниције деликта *rapina* у Гајевим и Јустинијановим Институцијама по много чему сличне, аутори у својим делима дају објашњења овог деликта која сведоче о степену развоја права и приликама у различитим периодима развоја римске државе.

2.5. *Rapina* у римском и савременом кривичном законодавству Републике Србије (сличности и разлике)

Приликом изучавања и тумачења римског права, његове одредбе не треба сагледавати искључиво са правноисторијског аспекта, већ се мора признати и његова импозантна улога у развоју савременог позитивног права. Међутим, рецепција римског права није значила, у буквалном смислу речи, примену непромењеног римског права, већ његово трансформисање и прилагођавање римског права савременом праву, односно савремена верзија римског права.¹⁸

Кривични законик Републике Србије о кривичном делу крађе говори у оквиру главе 21 у којој су дефинисана кривична дела против имовине. Поред обичне крађе, посебни део Кривичног законика Републике Србије познаје и друге облике извршења овог дела у које спада и разбојништво.

Законодавац је дефинисао да кривично дело разбојништва постоји када: „*Ко употребом силе против неког лица или претњом да ће непосредно напасти на живот или тело одузме туђу покретну ствар у намери да њеним присвајањем себи или другом прибави противправну имовинску корист*“¹⁹.

Већ на основу саме дефиниције овог кривичног дела у савременом српском законодавству наилазимо на велику сличност са деликтом *rapina* у римском праву. И у Гајевим Институцијама као и у Јустинијановим Институцијама ово дело се квалификује као тежи облик крађе „*јер ко може против власникове воље да у већој мери повреди туђу ствар него*

¹⁸) Игњатовић, М. *op. cit.*, стр. 366.

¹⁹) Види: Службени гласник РС, 108/2014.

ли онај који је силом отме““?20

Следећа сличност која се уочава још при првом упоредном читању односи се на суштинске елементе и предмет овог кривичног дела. Разбојништво данас, као и у римском праву представља право сложено кривично дело које се састоји из принуде, која претходи крађи и представља начин њеног извршења и крађе.

Једина разлика коју примећујемо изучавајући институт *rapine* у односу на данашње кривично дело разбојништва јесте у прописаној санкцији за учињено дело. Док је *rapina* била санкционисана повраћајем четвороструке вредности одузете ствари и проглашењем учиниоца за нечасног (*ignominia ex damnatione*), законодавство Републике Србије предвиђа казну лишења слободе у периоду од две до десет година, у зависности од околности под којима је дело учињено. Разлог томе пре свега лежи у оном тесном споју и преливању римског приватног и јавног права, па је тако ово дело настало у домену римског приватног права, имало пре свега обележја тог права, што се и огледа у санкцији и висини санкције која је резултат реалне егзекуције карактеристичне управо за приватно право. Тек са даљим развојем римског права тежи облици крађе (разбојништво) излазе из домена приватног права, и све више се сматрају повредом јавних интереса, па тако постају предмет римског кривичног права (*delicta crimina*).

Закључак

Изучавања римског приватног и римског јавног права не би требало стриктно одвајати и разграничавати, јер су се ове гране права развијале паралелно кроз векове уз периоде стагнације, непрестано вршећи утицај једна на другу. Посматрајући развој римског права кроз периоде римске историје, уочили смо и еволуцију правног института *rapina*. Иако овај деликт није дефинисан у *Lex duodecim tabularum*, његови сегменти су се могли назрети још тада. Институт разбојништва формира се још у време ране Републике, али он своје самостално одређење добија доношењем преторског едикта 77. године п.н.е. када је уведена посебна тужба за дело насилне крађе (*rapina*)- *actio vi bonorum raptorum*.

Захваљујући делатности претора у периоду позне Републике, из тужбе се квалификује *rapina* као посебан деликт, иако у стварности није представљала ништа више него додатак деликта *furtum*.²¹ Позивајући се на делатност претора Теренција Лукула као корене настанка деликта *rapina*, Гај у Институцијама даје своју дефиницију овог деликта описујући учиниоца као „срамног лопова“, прописујући санкцију и одређујући круг лица која се могу користити тужбом *actio vi bonorum*

²⁰⁾ Види: Gai, Inst. 3,209 i Just.Inst. IV, II

²¹⁾ Борковски Е. - Плесис П. – Учебник по римско право – Скопље, 2009, стр. 338.

raptorum. У посткласичном периоду, суштински елементи овог деликта остају исти, уз ближе објашњење разлика са сродним деликтом *furtum* и проширење круга лица чији се правни интереси могу заштитити овом специјалном тужбом.

Након упоредног изучавања развитка деликта *rapina* кроз периоде римске државе, може се доћи до закључка да је његова еволуција управо један од сведока високог степена развијености римског права - чињеница је да се правна дефиниција *rapine* до данас није променила. У савременом позитивном праву Републике Србије овај институт и даље садржи оне елементе бића кривичног дела који су постављени још у преторском едикту, давне 77. године п.н.е.

Summary

The significance of Roman public law has been ignored for centuries, which is doubtless unjustified. I have attempted to provide some arguments to prove differently, with reference to historical development. For many years, *rapina* in Roman law has been treated as simple theft, but in the deranged years of the late Republic, it was necessary to induct a specific action as protection from unlawful behaviour by armed bands. Circa 77 b.c. a Praetor introduced *actio vi bonorum raptorum* and since then, rapina was treated as specific criminal act. All of these intitutes descend from the Roman law and they indicate to enormous significance and impact of Roman law in the development of the contemporary law.

БИБЛИОГРАФИЈА

- [1] Апасиев, Д. – *Iudicia publica* римското кривично процесно право (со посебен осврт на правосудниот систем во времето на Републиката), Докторска дисертација, Скопље, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2014.
- [2] Борковски, Е. – Плесис П. – Учебник по римско право, Скопље, 2009.
- [3] Гај – Институције, Завод за уџбенике, Београд, 2009.
- [4] Ѓуркова, О. – Казнена постапка за коруптивни кривични дела во римското право, Скопље, 2010.
- [5] Игњатовић, М. – О у тицају појединих правила римског јавног права на савремено право, Зборник на трудови (Општествените промени бо глобалниот свет), Штип, 2014.
- [6] Милосављевић, Ж. – Римско јавно право, Београд, 1898.
- [7] Наумовски, Г., Пухан, И., Поленак-Акимовска, М., Бучковски, В. – Римско право, Скопље, 2014.
- [8] Новкиришка, М. – Римско и сьвременно публично право, Сборник статии и доклади, Софија, 2013.
- [9] Службени гласник РС, 108/2014.